

BUDJET MA'LUMOTLARINING OCHIQLIGI VA DAVLAT SEKTORIDA BUDJET IJROSIGA OID HISOBODORLIKNI TA'MINLASH MASALALARI

Abdurayimov Vohidjon Qahramon o'g'li

Toshkent moliya instituti magistranti

vohidjon_tfi@mail.ru

Phd. Achilov Uyg'unjon Ulug'bekovich

Toshkent moliya instituti

uygunachilov@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada budjet mablag'lari ijrosi yuzasidan ma'lumotlarning ochiqligi, davlat sektorida budjet ijrosiga oid hisobdorlikni takomillashtirish, budjet mablag'laridan oqilona foydalanish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bayoni keltirilgan. Mamlakatimizda davlat moliya tizimini boshqarishni takomillashtirish, tahlil va monitoring qilish istiqbollari va samaradorligini oshirish masalalari bo'yicha ilmiy va amaliy taklif hamda tavsiyalar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Davlat budjeti, budjet ijrosi, budjet tizimi, nazorat va monitoring, davlat moliyasi.*

ISSUES OF TRANSPARENCY OF BUDGET INFORMATION AND ACCOUNTABILITY OF BUDGET EXECUTION IN THE PUBLIC SECTOR

***Abstract.** This article describes the research conducted on the transparency of information on the execution of budget funds, the improvement of accountability for the execution of the budget in the public sector, and the rational use of budget funds. Scientific and practical proposals and recommendations are made on the issues of improving the management of the state financial system, the prospects and efficiency of analysis and monitoring in our country.*

***Key words:** State budget, budget execution, budget system, control and monitoring, state finance.*

KIRISH

Mamlakatimizda barcha sohalarda bo'lgani kabi budjet mablag'laridan samarali foydalanish, budjet ma'lumotlarining jamoatchilik uchun ochiqligini ta'minlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida budjet ma'lumotlarining ochiqligini ta'minlash hamda davlat sektorida budjet ijrosiga oid hisobdorlikni ta'minlash maqsadida me'yoriy-huquqiy asoslar ishlab chiqilgan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 avgustdagi "Budjet ma'lumotlarining ochiqligini va budjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3917-son qaroriga muvofiq quyidagilar amaliyotga joriy etildi:

Budjet mablag'larining bir qismini jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarga yo'naltirishni nazarda tutadigan "Tashabbusli budjetlashtirish" tizimi amaliyotga tatbiq etildi;

2020 yildan boshlab Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari axborotlari batafsil bayon etilgan, qonun bilan tasdiqlash amaliyoti joriy etildi;

Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari, soliq va budjet siyosatining asosiy yo'nalishlari loyihalari, shuningdek, Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga taqdim etilishidan oldin majburiy jamoatchilik muhokamasiga qo'yish amaliyoti tatbiq etildi;

Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg'armalari budjetlari loyihalari hamda ularning ijrosi to'g'risidagi hisobotlar bilan birga O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladigan «Fuqarolar uchun budjet» axborot nashri jamoatchilik muhokamasi uchun e'lon qilish joriy etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 iyundagi "Davlat organlari va tashkilotlarining faoliyati ochiqligini ta'minlash, shuningdek, jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6247-son Farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonga muvofiq

barcha davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan Hisob palatasi, Markaziy bank, sud va prokuratura organlari hamda ularning tarkibiy va hududiy bo‘linmalari, shuningdek, ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo‘lgan xo‘jalik jamiyatlari hamda davlat unitar korxonalarini tomonidan ochiq ma‘lumotlarni ommaga chop etish belgilangan.

Bunda, Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan Davlat budjetidan sarflanayotgan budjet mablag‘lari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar jumladan, daromad va xarajatlarning tarkibiy qisimlarini ochiq holda (choraklik va yillik) www.imv.uz, ochiq ma‘lumotlar portali (opendata.gov.uz) va ochiq budjet portali (openbudget.uz) hamda rasmiy ijtimoiy sahifalarida joylashtirilib kelinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 14 iyundagi “Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqlik darajasini oshirish va baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 154-son farmoni qabul qilingan.

Mazkur farmonga muvofiq davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek, ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo‘lgan xo‘jalik jamiyatlari hamda davlat unitar korxonalarida ochiqlik bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligi va natijadorligini baholashga qaratilgan Ochiqlik indeksi joriy etildi.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda Davlat budjeti mablag‘larini kassa ijrosini amalga oshirish, budjet tashkiloti shartnomalari va naqd pullarni boshqarish kabi faoliyat turlari aynan g‘aznachilik tomonidan bajarilib kelinayotganini inobatga olsak, O‘zbekiston Respublikasida g‘aznachilik faoliyatini yanada takomillashtirish jarayonida nazoratning ustunliklari va xalqaro tajribalarining ijobiy jihatlaridan samarali foydalanishga e‘tibor qaratish, g‘aznachilik operatsiyalarini nazorat qilishni takomillashtirish, tahlil va monitoring qilish tartibini yanada takomillashtirishning istiqbolli yo‘nalishlarini izlab topish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Davlat budjetidan ajratiladigan mablag‘lar ijtimoiy yo‘nalish bilan bir qatorda, kelajak iqtisodiyoti uchun moliyalashtirishning asosiy manbai bo‘lib, iqtisodiyotning

uni yangi bosqichga qayta qurishda istiqbolli sohalarni rivojlantirishni moliyalashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Moliya tizimi budjetlarining daromadlarini to‘liq shakllanish darajasi mamlakatning rivojlanishiga bog‘liq bo‘lib, bunda fuqarolarning farovonligi, inflyatsiya darajasini ijobiy pasayish tendensiyalari bilan iqtisodiy o‘sinh, valyuta kursi va foiz stavkasining pasayishi nazarda tutiladi.

Bu esa o‘z navbatida, rivojlangan mamlakatlarning budjet tizimida davlat budjetni shakllantirish, budjetlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jarayonlarini o‘rganish va respublikada ilg‘or xorij tajribasi qo‘llash masalalarini ko‘rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilganlar o‘z navbatida, mazkur maqola mavzusining dolzarbligini ko‘rsatib beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mavzuga doir adabiyotlarni tahlil qilish mabainida bir nechta yetakchi iqtisodchi olimlar va mutuxassislar izlanishlar olib borganligiga guvoh bo‘lamiz. Budjet mablag‘lari samaradorlikka va natijaga yo‘naltirilganligini oshirishda o‘rta muddatli budjetni rejalashtirish doimiy takomillashtirib borilishi natijasida o‘rta muddatda mavjud bo‘lgan bo‘sh moliyaviy resurslarni aniqlash imkoniyatlari kengayib boradi.

Budjetdan mablag‘ oluvchilar kesimida budjetni taqsimlash va ularning budjet vakolatlarini kengaytirish mexanizmining joriy etilishi bilan budjet tashkilotlari va budjetdan mablag‘ oluvchilarning o‘z maqsadlarini belgilash va muvofiq ravishda aniq tadbirlarini rejalashtirish imkoniyatlari ham kengayib boradi.

Asosiy e‘tibor budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratiladi. Shundan kelib chiqqan holda, ajratilgan budjet mablag‘laridan foydalanishning samaradorligi va natijadorligini baholash ko‘rsatkichlarini kengaytirish bo‘yicha tegishli choralar ko‘rish zarur.

Ayni paytda “Dasturiy budjetlashtirish”ni joriy etish uchun zarur bo‘lgan mexanizmlar aniqlashtiriladi, mazkur tizimning afzallik va kamchiliklari o‘rganilib, joriy va yangi tadbirlarni moliyalashtirish xarajatlarini aniqlash uslublari ishlab

chiqiladi. Jumladan, amaldagi budjet tasnifiga o'zgartirish kiritilib, davlat xarajatlarini dasturlar bo'yicha tasniflash joriy etish ko'zda tutilmoqda.

Strauch R.Xallenberg M.J.Fon Xagenlar Yevropa mamlakatlarida budjet prognozini shakllantirish qabul qilingan dasturlarni barqaror realizatsiyasi va dasturlar o'rtasidagi konvergentlik, ya'ni o'zaro uyg'unlikni ta'minlashning omili ekanligini tadqiq qilishgan.¹

Iqtisodchilar J.Blondal, D.Bergall, I.Xavkesvord va R.Dayton-Smitlar Avstraliyada iqtisodiyotdagi barqaror makromoliyaviy ko'rsatkichlar ta'minlanishi sharoitida o'rta muddatli budjetlashtirish imkoniyatlari va uni pozitiv jihatlarini tadqiq qilishgan.²

Iqtisodchi olim J.Lyuingman yuqoridan quyiga qarab yo'naltirilgan budjetlashtirish prizmasi sharoitida budjet menejmentining samaradorligini ortish imkoniyatlarini tadqiq qilgan.³

Iqtisodchi K.Rogof siyosiy biznes sikllarining turli fazalari kesimida o'rta muddatli budjetlashtirishning samaradorlik mezonlarini taklif qilgan.⁴

Mamlakatimizda budjet mablag'lari ijrosi samaradorligini oshirish boshqarishni nazorat qilishning mamlakatimizdagi amaliyotini va huquqiy asoslarini hamda xorij tajribalarini o'rganish asosida budjet mablag'larining o'zboshimchalik bilan sarflanishiga yo'l qo'yimaslik, mavjud shartnomaviy-huquqiy bazani yanada takomillashtirish yo'llarini izlash, bu borada amalga oshirilayotgan ishlarni samaradorligini takomillashtirishdan iborat.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Davlat budjeti mablag'lari ijrosi samaradorligi uning moddiy negizini milliy iqtisodiyot va jamiyatning sotsial platformasidagi davlatning pozitsiyasi tashkil qiladi.

¹ Strauch R., Xallenberg M., J.Fon Xagenlar Yevropa mamlakatlarida budjet prognozini shakllantirish yuzasidan monografiyasi

² J.Blondal, D.Bergall, I.Xavkesvord va R.Dayton-Smitlar Avstraliyada iqtisodiyotdagi barqaror makromoliyaviy ko'rsatkichlar ta'minlanishi maqolasida

³ J. Lyuingman yuqoridan quyiga qarab yo'naltirilgan budjetlashtirish prizmasi sharoitida budjet menejmentining samaradorligini ortish imkoniyatlari

⁴ K.Rogov siyosiy biznes sikllarining turli fazalari kesimida o'rta muddatli budjetlashtirishning samaradorlik mezonlari maqolasida

Budjet mablagʻlari ijrosi muhim jihatlardan biri siyosiy qarorlar qabul qilishning bosh omilidir, chunki u risklarni kamaytirishni taʼminlaydi va oldini olish choralarini koʻrish imkoniyatini berishi hisoblanadi. Budjet mablagʻlari ijrosi oʻrta muddatli rejalashtirishda davlatning moliyaviy resurslarini shakllantirish va sarflanishi uchun siyosiy jihatdan hisobdorlikni taʼminlanishi nazarda tutiladi. Buning sababi milliy daromadning taqsimlanishida davlat budjetida toʻlanadigan moliyaviy resurslar davlatning ixtiyoridagi moliyaviy resurslar hisoblanib, ularni shakllantirish va foydalanish boʻyicha qarorlar qabul qilish Parlamentning vakolatiga kiradi. Har qanday rejalashtirish kabi davlat budjeti mablagʻlari ijrosi oʻrta muddatli rejalashtirish ham davlat moliyaviy resurslaridan foydalanishda maksimal samaradorlikni taʼminlashi zarurligini nazarda tutadi. Zero, rejalashtirish boshqaruvning muhim funksional elementi sifatida uning samaradorligini fundamental asosini tashkil qiladi. Zero, iqtisodichilar taʼkidlaganlaridek, “Reja hech narsa emas, rejalashtirish hamma narsani tashkil qiladi” – deb aytilgan tom maʼnodagi qoidaga asoslangan holda, budjetni oʻrta muddatli rejalashtirish oʻzining maksimal samaradorlikka erishish imkoniyatlari orqali xususiy jozibadorligini namoyon qiladi.

Maʼlumki, davlat budjeti daromadlarining yetarli darajada boʻlishi mamlakatda ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarni belgilangan miqdorda va muddatlarda moliyaviy taminlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun bugungi kunda budjet daromadlarini samarali shakllantirish va ularning hajmini oshirish dolzarb masalalardan biri boʻlib qolmoqda. Zero bu boradagi ishlarni amalga oshirish natijasida jamiyatning barcha qatlamlarini qoʻllab-quvvatlash va strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun imkon bermoqda.

Bugungi kunda Mamlakatimizda davlat budjeti daromadlarining asosini soliqlar tashkil qiladi. Soliqlarni undirish jarayonida bevosita respublika budjetiga tushadigan hamda mahalliy budjetlarga undiriladigan soliqlarni koʻrishimiz mumkin. Respublika budjetiga undiriladigan umumdavlat soliqlarining bir qismi hududlar imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldiriladi.

Ma'lumki, o'rta muddatli fiskal siyosat sharoitida budget daromadlarini prognozlashtirish, iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlanish nisbatlari kesimida soliq bazasining shakllanishi va soliq siyosatining strategik yo'nalishlarining pirovard maqsadlari kabi bir qator omillar ta'sirida shakllantiriladi. Xususan, iqtisodiyotdagi soliq yukining o'rta muddatli istiqbollari bunda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlash, ochiqlik tamoyillarining ta'sirchan shakllarini joriy etish, davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini o'rnatish bo'yicha boshlangan ishlar tobora qat'iy va izchil amalga oshirish borasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Fiskal strategiya bilan birga birinchi darajali budget mablag'larini taqsimlovchilarning qabul qilingan Hukumat qarorlari va Davlat dasturlariga asosan kelgusi o'rta muddatli davrda amalga oshirilishi lozim bo'lgan yoki tugash muddati kelgan tadbirlar va ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'lar to'g'risidagi dastlabki so'rovlari asosida birinchi darajali budget mablag'larini taqsimlovchilarga budgetdan ajratiladigan chegaralangan miqdorlarini hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlariga ajratiladigan budjetlararo transfertlarning dastlabki miqdorlarini Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqish hamda Vazirlar Mahkamasiga tasdiqlash uchun kiritish;

- birinchi darajali budget mablag'larini taqsimlovchilar, davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar hamda hududiy budget mablag'larini taqsimlovchilar tomonidan o'rta muddatli davr uchun budget so'rovlari tarmoq va hududiy rivojlantirish dasturlari, shuningdek, amaldagi qonun hujjatlariga asosan Davlat budjeti mablag'lari hisobidan amalga oshirilishi nazarda tutilgan Davlat dasturlari va boshqa tadbirlarga talab etiladigan xarajatlarning asoslangan hisob-kitoblariga muvofiq, tasdiqlangan chegaralangan miqdorlar doirasida shakllantirish va tegishli moliya organiga taqdim etish;

- Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan kelgusi yil uchun Davlat budjetining loyahasini shakllantirish jarayonida budjet so'rovlarida nazarda tutilgan maqsadlar uchun Davlat budjetidan tegishli mablag'lar ajratilishining iqtisodiy asoslanganligini o'rganish hamda samaradorligini baholash.

-budjet mablag'larini taqsimlovchilar va mahalliy davlat hokimiyati organlarining budjet sohasidagi vakolatlarini va hisobdorligini oshirish hamda ularning mas'uliyatini kuchaytirish;

-budjet ma'lumotlarining ochiqligi, to'liqligi va xalqaro standartlarga mosligini ta'minlash;

- soliq-budjet siyosatiga strategik yondashuvni tatbiq etish maqsadida o'rta muddatli budjet asoslarini ishlab chiqish hamda yillik budjetni shakllantirishning yangi "natijaga yo'naltirilgan budjet" tizimini joriy etish ta'minlaydi.

Mamlakatimizda budjet ma'lumotlarining ochiqligi va davlat sektorida budjet ijrosiga oid hisobdorlikni ta'minlash maqsadida davlat budjeti mablag'larining sarflanshi to'g'risidagi ma'lumotlarning ochiqligini va shaffofligini, axborot olish erkinligini ta'minlash orqali fuqarolarimizni va fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan jamoatchilik nazoratini takomillashtirishga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Albassam, B. A. (2020). A model for assessing the efficiency of government expenditure. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1823065.

2. Ivanovich, K. K. Public Debt And Its Place In The Macroeconomic Policy Of The Republic Of Uzbekistan. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 15, 157.

3. Khasiani, K., Koshima, Y., Mfombouot, A., & Singh, A. (2020). Budget execution controls to mitigate corruption risk in pandemic spending. *Fiscal Affairs*, 1-9

4. Van den Berg, H., Velayudhan, R., & Yadav, R. S. (2021). Management of insecticides for use in disease vector control: Lessons from six countries in Asia and the Middle East. *PLoS neglected tropical diseases*, 15(4), e0009358.

5. Акперов И.Г, Коноплёва И.А, Головач С.П Казначейская система исполнения бюджета в Российской федерации М.: “Финансы и статистика” 2002 г.
6. Вахобов.А.В, Маликов Т.С. Молия –Т.: “Ношир” 2011 й.
7. Г.А.Қосимова Ғазначилик фаолиятини ташкил этиш. Ўқув қўлланма. Тошкент «IQTISOD-MOLIYA» 2005 й.
8. Ибрагимов А.К , Сугирбаев Б.Б. Бюджет назорати ва аудити Т.: “infocom.uz” 2010 й.
9. Қосимова Г.А Давлат бюджети ижросининг Давлат молиявий назорати тизими Т.:”Иқтисод ва молия” 2008 й.
10. Қосимова Г.А Давлат молиявий назорати фаолиятини ташкил қилиш Т.:”иқтисод ва молия” 2005 й.
11. Мищенко, Я. В., & Перепечкина, Е. Г. (2021). Роль общественного контроля в повышении эффективности деятельности органов исполнительной власти. In *Современные тенденции в государственном управлении* (pp. 125-129).
12. Сикорская, Л. В. (2021). Пути повышения эффективности осуществления внутреннего финансового аудита. *Экономическая безопасность*, 4(4), 1223-1236.
13. Содержащий общее положение по учету государственных финансовых операций. Декрет № 62-1587 от 29 декабря 1962 г. Глава II. Государственный Казначей. Статья 11
14. Срожиддинова З.Х Ўзбекистон Республикаси Бюджет тизими Т.: ООО “NORI” 2011 й.
15. Тереза Тер-Минасян, Педро П. Паренте, Педро Мартинес-Мендес. Создание казначейства в странах с переходной экономикой. МВФ. 1995 г.